

Адміністративно-правова реалізація прав і свобод людини і громадянина

Кобилецький М.М.¹

Опубліковано

30.04.2025

Секція

Право

УДК

342.95:342.72/.73

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17090868>

Анотація. Стаття присвячена адміністративно-правовій реалізації прав і свобод людини і громадянина. Автор статті роблять акцент на об'єкті адміністративно-правового регулювання, чим являються адміністративно-правові відносини, що виникають між суб'єктами з приводу реалізації, охорони, захисту та відновлення їхніх порушених прав і свобод забезпечують права і свободи людини і громадянина. Також звертається увага на завданні адміністративного судочинства як справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні судом спорів у сфері публічно-правових відносин.

Автор статті акцентують увагу на адміністративному судочинстві, що є одним із універсальних форм захисту прав і свобод людини і передбачає наявність інституту адміністративного оскарження в суді та вказує на його ознаки. Також в статті розкривається суб'єктність адміністративно-правових відносин та хто виступає суб'єктами захисту в таких відносинах.

В подальшому автор зосереджує увагу на адміністративно-правовій реалізації прав і свобод людини і громадянина через адміністративну послугу у належній адміністративній процедурі, що передбачає певні форми захисту та розкриває останні. Авторами статті піднімається проблема адміністративних процедур з надання адміністративних послуг, що безумовно є однією із форм захисту прав і свобод людини в адміністративному праві.

У статті наголошується на тому що, вагоме місце у забезпеченні захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян представляють механізми альтернативного вирішення спорів в адміністративному процесі, такі як адміністративна медіація. Наприкінці статті автором робиться висновок, де дається визначення, що собою являє адміністративно-правова реалізація прав і свобод людини і громадянина, та дається визначення адміністративно-правового захисту прав і свобод людини.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-правові відносини, адміністративно-правова реалізація прав і свобод людини, адміністративно-правовий захист, адміністративний процес, адміністративна процедура, права людини, форми захисту прав і свобод людини, інститут адміністративного оскарження, суб'єкти адміністративно-правових відносин, сервісна держава, органи публічної влади, публічне

¹ доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного
та фінансового права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

врядування, суб'єкти захисту в адміністративному праві, адміністративні послуги, адміністративна медіація.

Administrative and legal implementation of human and civil rights and freedoms

Abstract. The article is devoted to administrative and legal implementation of human and civil rights and freedoms. The author focuses on the object of administrative and legal regulation, which is the administrative and legal relations arising between subjects regarding the implementation, protection, defence and restoration of their violated rights and freedoms ensuring human and civil rights and freedoms. Attention is also drawn to the task of administrative court proceedings as a fair, impartial and timely resolution of disputes in the field of public law relations by a court.

The author of the article focuses on administrative proceedings, which is one of the universal forms of protection of human rights and freedoms and provides for the existence of the institute of administrative appeal in court and points out its features.

The article also reveals the subjectivity of administrative and legal relations and who are the subjects of protection in such relations.

Subsequently, the author focuses on the administrative and legal implementation of human and civil rights and freedoms, which provides for certain forms of protection and reveals the latter.

The author also focuses on additional mechanisms of human rights protection, arguing that since Ukraine is a party to the European Convention on Human Rights, the legislative level provides for the possibility for citizens to apply to the European Court of Human Rights in case of violation of their rights at the national level.

The author of the article raises the issue of administrative service provision procedures, which is certainly one of the forms of protection of human rights and freedoms in administrative law.

The article emphasises that mechanisms of alternative dispute resolution in the administrative process, such as administrative mediation, play a significant role in ensuring protection of violated rights, freedoms and legitimate interests of citizens.

At the end of the article, the author concludes with a definition of what constitutes administrative and legal implementation of human and civil rights and freedoms, and gives a definition of administrative and legal protection of human rights and freedoms.

Keywords: administrative law, administrative and legal relations, administrative and legal implementation of human rights and freedoms, administrative and legal protection, administrative process, human rights, forms of protection of human rights and freedoms, the institute of administrative appeal, subjects of administrative and legal relations, subjects of protection in administrative law, administrative services, administrative mediation.

Вступ

Адміністративно-правовий захист прав людини як складова загальної системи захисту прав і свобод людини і громадянина, надає можливості громадянам захищати свої права у відносинах з державними органами. Такий захист як правило реалізується через адміністративні суди, законодавчі акти та правозахисні організації тощо. Основним нормативно-правовим актом щодо адміністративно-правового захисту прав є Кодекс адміністративного судочинства України, який регулює порядок розгляду адміністративних справ.

Захист прав і свобод людини і громадянина в адміністративно-правовій площині являє собою сукупність засобів, застосовуваних у порядку, врегульованому нормами адміністративного права та спрямованих на здійснення уповноваженими органами або посадовими особами, а також особами та громадянами відповідних адміністративних

процедур (або процесуальних дій). Захист прав і свобод людини і громадянина в адміністративно-правовому полі являє собою сукупність різних процесуальних дій, за допомогою яких здійснюється відновлення порушеного права людини або інтересу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового захисту людини і громадянина в теорії права, конституційного, міжнародного, адміністративного тощо, займалися такі вчені, як: М.І. Бару, М.А. Власенко, В. Новосоло в, Ю.С. Шемшученко та ін. В галузі адміністративного права забезпечення прав і свобод людини та громадянина досліджували: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, С. Боднар, І.Л. Бородін, В.І. Борденюк, В.М. Безденежний, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, Е.Ф. Демський, С.В. Додін, О.А. За-дихайло, І. Ковбас, Т.О. Коломоєць, І.Б. Коліушко, Р.А. Калюжний, Я.М.Квітка, С.В. Ківалов, В.К. Колпаков, О.В. Негодченко, В.Д. Суценко, В.П. Столбовий Р.М. Опацький та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно ст. 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Також, згідно зі статтею 2 Кодексу адміністративного судочинства України «Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [1; 2].

Адміністративно-правові відносини, що виникають між суб'єктами з приводу реалізації, охорони, захисту та відновлення їхніх порушених прав і свобод забезпечують права і свободи людини та громадянина, що як раз і є об'єктом адміністративно-правового регулювання окреслених відносин [3, с. 164].

Взагалі, забезпечення прав і свобод людини та громадянина являє собою цілий комплекс суспільних відносин, які виникають з приводу охорони, захисту та відновлення порушених прав і свобод. Одним із аспектів цього комплексу є адміністративно-правові відносини. Обов'язком держави є забезпечення прав та свобод людини, створення сприятливих умов для їх реалізації, що є пріоритетом прав і свобод людини та громадянина для країни. Крім того, держава наділяє органи публічного управління владно-розпорядчими функціями задля реалізації прав і свобод людини та громадянина, що й передбачають адміністративно-правові норми [3, с. 165].

Адміністративне судочинство є одним із універсальних форм захисту прав і свобод людини, що передбачає наявність інституту адміністративного оскарження в суді дій та рішень державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових осіб у разі порушення ними прав і свобод громадян [4, с. 102].

Інститут адміністративного оскарження висвітлено в Законі України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР [5]. На думку авторів навчального посібника «Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право» В.В. Галунька, В.І. Курили та С.О. Короеда «Оскарження в адміністративному порядку необхідно розуміти як установлений законами України та підзаконними актами порядок захисту порушених рішеннями, діями або бездіяльністю органів публічної влади прав, свобод і законних інтересів громадян, що здійснюється через подання скарг – письмових або усних на особистому прийомі – та передбачає обов'язок визначених посадових осіб реагувати й ухвалювати рішення по суті поставлених питань у встановлені строки» [6, с. 274].

На думку вчених даний інститут характеризується такими ознаками, як: «1) інструмент захисту прав і свобод (з боку громадян/суб'єктів звернення/суб'єктів

оскарження); 2) є гарантією дотримання прав і свобод (з погляду на правові наслідки); 3) як право особи (з позиції суб'єктів права); 4) є напрямом публічно-управлінської діяльності (з погляду на суб'єкти публічної адміністрації, уповноважені розглядати скаргу); 5) є процедурою (з погляду на процес здійснення); 6) є підставою й передумовою здійснення публічно-управлінської діяльності (з погляду на ті процеси, здійснення яких супроводжується адміністративним оскарженням, які розпочинаються з метою вирішення справи по суті або внаслідок такого вирішення)» [7, с. 66; 8, с. 148, 149].

Адміністративно-правові відносини – це суспільні відносини у сфері державного управління, учасники яких виступають носіями прав і обов'язків, урегульованих нормами адміністративного права [9, с. 67]. Адміністративно-правові відносини виникають між суб'єктом публічної адміністрації та приватною особою [10, с. 120].

Суб'єктами адміністративно-правових відносин із забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, з одного боку, є органи публічного управління – органи виконавчої влади, Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, правоохоронні органи, а з іншого – фізична особа, навчальні заклади, підприємства, інші державні органи, установи й організації, діяльність яких пов'язана із забезпеченням прав і свобод людини та громадянина щодо їх реалізації, охорони, поновлення тощо. Органи виконавчої влади мають право породжувати адміністративні правовідносини в односторонньому порядку, керуючись інтересами держави й завданнями, що стоять перед ними [11].

Суб'єктами захисту в таких відносинах виступають: громадяни, юридичні особи, державні органи, які також можуть бути сторонами у адміністративних справах і які мають право оскаржити дії або рішення державних органів, що порушують їхні права [11]

На думку юристів-адміністративістів суб'єктами адміністративного права приватних осіб є: «фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства; фізичні особи-підприємці; юридичні особи приватної форми власності (підприємства, установи, господарські товариства); громадські об'єднання; професійні спілки; політичні партії; органи самоорганізації населення; релігійні організації» [6, с. 110; 7, с. 66].

Адміністративно-правова реалізація прав і свобод людини та громадянина передбачає такі форми захисту. По-перше це – судовий захист, де громадяни звертаються до адміністративних судів для оскарження актів державних органів. Судовий процес є відкритим і забезпечує право на захист. По-друге, це – адміністративні скарги, де громадянам гарантується можливість подання скарг на дії або бездіяльність органів влади, що не потребують судового розгляду. По-третє це – власне сама процедура адміністративного судочинства, яка полягає у поданні позовної заяви до адміністративного суду, що містить обґрунтування та докази. По-четверте, це – розгляд справи судом, що включає дослідження доказів та вислуховування сторін, та на кінець – винесення рішення, яке може бути оскаржене в апеляційному та касаційному порядку.

Оскільки Україна є учасником Європейської конвенції з прав людини, то на законодавчому рівні забезпечуються додаткові механізми захисту прав людини. Громадяни мають законне право звертатися до Європейського суду з прав людини у разі порушення їхніх прав на національному рівні.

Досить довгий час вагомою проблемою була неврегульованість на законодавчому рівні процедур надання адміністративних послуг, що призводило до унеможливлення належного захисту прав та свобод людини [12, с. 363].

На думку вчених фахівців в галузі адміністративного права І. Ковбаса та С. Боднар щодо надання адміністративних послуг, що безумовно є однією із форм захисту прав і свобод людини в адміністративному праві, стверджується, що «...в сучасній

адміністративно-правовій науці адміністративні послуги розглядаються як: предмет адміністративного права, який регулює суспільні відносини, що виникають між суб'єктами владних повноважень – органами публічної адміністрації в ході надання останніми адміністративних послуг суб'єктам звернення; інститут адміністративного права, що складає систему відносно відокремлених і пов'язаних між собою правових норм, які регулюють відносини, котрі виникають при реалізації суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи в процесі надання адміністративних послуг суб'єктами владних повноважень; форма управлінської діяльності, що знаходить своє закріплення в адміністративному акті, який видається органами публічної адміністрації за результатами надання адміністративних послуг особам, що звернулися із заявою про їх отримання.

Отже, адміністративні послуги являють собою законодавчо-врегульовану діяльність органів публічної адміністрації, яка здійснюється ними на підставі звернення і в інтересах фізичної чи юридичної особи та кінцевим результатом якої є видання адміністративного акту, що створює умови для виникнення прав та обов'язків у його користувача» [13, с. 103].

Вагоме місце у забезпеченні захисту порушених прав, свобод і законних інтересів громадян представляють механізми альтернативного вирішення спорів в адміністративному процесі щодо захисту прав людини. Б. Мельниченко стверджує, що «в адміністративно-правовій літературі... вирізняють: 1) адміністративну медіацію...особливе місце серед альтернативних судовому розгляду способів урегулювання конфліктів, які у сукупності є альтернативними державному судочинству процедурами, що забезпечують умови для урегулювання виниклих розбіжностей, примирення сторін, які конфліктують, та досягнення згоди між ними, займає медіація» [14, с. 64; 15, с. 141]. Впровадження медіаційних процедур у сфері адміністративного правосуддя щодо захисту прав і свобод може зменшити навантаження на суди та забезпечити швидше вирішення спорів. Це дозволить сторонам знайти компроміс без тривалих судових розглядів.

На думку Тетяни Шинкар судді-тренера Національної школи суддів «ефективність медіації як форми/засоби врегулювання конфліктів та спорів у різних проявах суспільного життя на сьогодні вже не викликає сумнівів. Принагідно зазначимо, у Європі процес упровадження медіації розпочався ще на початку 80-х років ХХ століття та успішно розвивається, тоді як в Україні можна говорити тільки про становлення цього явища» [16].

Оскільки процедура медіації вийшла з арбітражного провадження розгляду спорів, то використання арбітражних процедур для вирішення адміністративних спорів може бути особливо корисним у випадках, коли сторони мають специфічні знання або експертизу в певній сфері. Тому на сьогодні, тим більше в умовах дії воєнного стану під час військової агресії росії проти України реформа адміністративного судочинства повинна включати вдосконалення законодавства (адміністративного зокрема), та особливих процедур для швидшого розгляду справ.

Адміністративно-правовий захист прав людини в Україні є складним і багатограним процесом, що потребує постійного вдосконалення тим більше, він є критично важливим елементом демократичного суспільства, що сприяє розвитку правової держави [17, с. 92]. Успішна реалізація заходів, спрямованих на покращення цієї системи, може призвести до зміцнення довіри громадян до державних інститутів і підвищення рівня правового захисту в Україні. Залучення всіх зацікавлених сторін – держави, громадянського суспільства, правозахисників та міжнародних партнерів – є ключовим для забезпечення ефективного захисту прав людини [17, с. 92].

Висновок. Таким чином, адміністративно-правова реалізація прав і свобод людини реалізовується через адміністративно-правовий захист і являє собою сукупність

врегульованих нормами адміністративного права, правових інструментів, спрямованих на реалізацію компетентними на те органами публічної адміністрації відповідних процесуальних дій або процедур, за допомогою яких здійснюється відновлення порушеного права особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
3. Костюшко О.П. Забезпечення адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ 2017. № 2 (14) С. 162-177.
4. Барабаш О.О. Захист прав людини в адміністративному провадженні: дія принципу верховенства права. Forum Prava, 2022. 73(2). С. 102–110. URL: http://forumprava.pp.ua/files/102-110-2022-2-FP-Barabash_11.pdf
5. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Галунько В.В., Курило В.І., Короєд С. О. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право : навчальний посібник. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 272 с.
7. Мельниченко Богдана. Адміністративно-правові засоби захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у сфері публічного управління. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2 (34), 2022. С. 64-69.
8. Чехович Т. Адміністративне оскарження в системі засобів гарантування та реалізації принципів рівності перед законом у сфері публічного управління // Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 6/3. С. 147–153.
9. Максименко О.В. Особливості суб'єктів адміністративних правовідно-син в теорії адміністративного права. Теорії адміністративного права. Державний університет «Житомирська політехніка». С. 67-69. URL : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/67-2.pdf>
10. Мельник Р. С., Бевзенко В.М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. К. : Ваіте, 2014. 376 с.
11. Адміністративно-правовий захист прав і свобод людини і громадянина. WikiLegalAid. URL : <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php>
12. Ковбас І.В. До питання про адміністративно-судовий захист права особи на отримання адміністративних послуг. Незалежний суд - гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 30 травня 2009 р. Чернівці. Чернівецький національний університет. 2009. С. 362-366.
13. Ковбас І., Боднар С. Адміністративні послуги: поняття та порядок їх надання органами публічної адміністрації. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. № 1. С. 96-102.
14. Мельниченко Богдана. Адміністративно-правові засоби захисту прав, свобод та інтересів приватних осіб у сфері публічного управління. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2 (34), 2022. С. 64-69.
15. Яковлев В.В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Право. 2017. Вип. 26. С. 139–151.
16. Шинкар Т.І. Особливості правового забезпечення медіації в деяких зарубіжних країнах: досвід для України. Верховенство права. 2017. № 5. URL : [6](http://sd-</div><div data-bbox=)

vp.info/2017/osoblivosti-pravovogo-zabezpechennyamediatsiyi-v-deyakh-zarubizhnikh-krayinah-dosvid-dlya-ukrayini/

17. Сокурєнко О. Адміністративно-правовий аспект захисту прав та свобод людини та громадянина. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 2 (14). 2018 р. С.92-96.